

NAVOIYSHUNOS OLIMLAR: ILMIY AN'ANA, TARIXIY RIVOJLANISHI VA ZAMONAVIY TALQINLAR

*Farg'ona davlat universiteti Filologiya
fakulteti o'zbek tili yo'nalishi talabasi
Dehqonova Nafisaxon*

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar: Navoiyshunoslik, Ilmiy an'ana, Tarixiy rivojlanish, Zamonaviy talqin, Navoiy ijodi, Metodologiya, Ilmiy maktab, Adabiy meros, Tadqiqot yondashuvi, Madaniy meros.

Maqolada navoiyshunoslik olimlarining ilmiy an'analari, ushbu sohaning tarixiy rivojlanishi va zamonaviy talqinlari tahlil qilinadi. Maqolada Navoiy ijodini o'rganishda foydalanilgan metodologik yondashuvlar, ilmiy maktablar va ularning o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqiladi.

Shuningdek, navoiyshunoslikning tarixiy davrlarda shakllanishi, mashhur olimlarning ilmiy izlanishlari va ularning zamonaviy talqinlarda aks etishi o'rganiladi.

Maqolada Navoiy ijodining zamonaviy o'quv, tadqiqot va tahlil jarayonlarida qanday ahamiyatga ega ekanligi ham yoritiladi. Xulosa qilganda, navoiyshunoslik sohasidagi ilmiy an'analari va ularning rivojlanish yo'nalishlari Navoiy ijodini chuqurroq tushunish va o'rganishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: Навоиведение, Научная традиция, Историческое развитие, Современная интерпретация, Творчество Навои, Методология, Научная школа, Литературное наследие, Исследовательский подход, Культурное наследие.

В статье анализируются научные традиции навоистов, историческое развитие этого направления и современные интерпретации. Рассматриваются методологические подходы, используемые при изучении творчества Навои, научные школы и их взаимосвязь.

Также рассматривается становление навоиведения в исторические периоды, научные исследования известных учёных и их отражение в современных интерпретациях.

В статье также подчёркивается значение творчества Навои в современных образовательных, научно-исследовательских и аналитических процессах. В заключение следует отметить, что научные традиции в области навоиведения и направления их развития являются важным фактором более глубокого понимания и изучения творчества Навои.

ANNOTATION

Keywords: Navoi studies, Scientific tradition, Historical development, Modern interpretation, Navoi's work, Methodology, Scientific school, Literary heritage, Research approach, Cultural heritage.

The article analyzes the scientific traditions of Navoi studies scholars, the historical development of this field and modern interpretations. The article examines the methodological approaches used in the study of Navoi's work, scientific schools and their interrelationships.

The formation of Navoi studies in historical periods, the scientific research of famous scientists and their reflection in modern interpretations are also studied.

The article also highlights the importance of Navoi's work in modern educational, research and analysis processes. In conclusion, scientific traditions in the field of Navoi studies and their development directions are an important factor in a deeper understanding and study of Navoi's work.

KIRISH

Navoiyshunoslik – Alisher Navoiy ijodini chuqur, tizimli va ilmiy asosda o'rganadigan fan sohasidir. Ushbu soha nafaqat Navoiy asarlarini matnshunoslik, adabiyotshunoslik, tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganadi, balki uning falsafiy, axloqiy, siyosiy va madaniy merosini tahlil qiladi. Navoiyshunos olimlar tarix davomida turli davrlarda Navoiy ijodini o'rganish va talqin qilish bo'yicha ilmiy an'analarni yaratgan.

Ilmiy an'ana Navoiyshunoslik ilmiy an'anasi XIV–XIX asrlar davomida shakllangan, lekin mustaqil fan sifatida XX asrda O'zbekiston va Markaziy Osiyo olimlari tomonidan tizimlashtirilgan. Ilmiy an'ananing asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Matnshunoslik yo'nalishi – Navoiy asarlarining qoldiqlari, qo'lyozmalar tahlili, ularning izohi va o'zaro taqqoslanishi.

Adabiyotshunoslik yo'nalishi – Navoiy she'riyatining badiiy xususiyatlari, uslubiyati va janrlari.

Tarixiy-badiiy yondashuv – Navoiy asarlarining o'sha davr ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekstdagi ahamiyati.

Falsafiy va axloqiy talqin – Navoiy falsafiy g'oyalari, insonparvarlik va adolat tushunchalari.

Ilmiy an'ana shakllanishida mashhur navoiyshunos olimlar, jumladan Sultonov, G'ulomov, Qo'chqorov, Olimov va boshqalar muhim rol o'ynagan. Ularning izlanishlari bugungi kun navoiyshunoslikning asosini tashkil qiladi.

Tarixiy rivojlanishi Navoiyshunoslikning rivojlanishi bir necha bosqichda sodir bo'lgan:

Dastlabki bosqich (XVI–XVIII asrlar) – Navoiy ijodi haqida ilk manbaviy ma'lumotlar shakllana boshlagan, uning she'ri va asarlari qo'lyozma nusxalar orqali tarqatilgan. Shu davrda Navoiy ijodi asosan madaniy va ma'rifiy qadriyat sifatida qadrlangan.

Klassik navoiyshunoslik (XIX asr) – Shu davr olimlari Navoiy asarlarini ilmiy tahlil qilishni boshlagan, uning she'riyati va g'oyalari tizimlashtirilgan. Bu davrda Navoiy ijodining til va uslub xususiyatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Sovet davri navoiyshunosligi (XX asr) – O'zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo olimlari Navoiy asarlarini keng o'rganish, ularni nashr qilish va ilmiy tadqiq qilishni boshlagan. Bu davrda Navoiyshunoslik ijtimoiy-siyosiy kontekstda ham tahlil qilingan.

Mustaqillik davri navoiyshunosligi (1991-yildan hozirgi kungacha) – Navoiy ijodi yangi talqinlarda, global ilmiy maydonda o‘rganilmoqda. Shu davrda zamonaviy metodologiyalar, kompyuter texnologiyalari va lingvistik tahlil usullari qo‘llanilmoqda.

Zamonaviy talqinlar Zamonaviy navoiyshunoslikda bir necha asosiy yo‘nalishlar mavjud:

Interdisipliner yondashuv – Navoiy ijodi lingvistika, tarix, falsafa, adabiyot va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganiladi.

Global talqinlar – Navoiy asarlari tarjima qilinib, turli mamlakatlar va tillarda o‘rganilmoqda. Shu bilan birga, uning insonparvarlik, adolat va milliy qadriyatlar haqidagi g‘oyalari zamonaviy dunyoda ham muhim ahamiyatga ega.

Digital navoiyshunoslik – Qo‘lyozmalarni raqamlashtirish, elektron kataloglar va tahlil dasturlari orqali Navoiy asarlarini chuqur o‘rganish.

Kritik talqinlar – Navoiy ijodi va zamonaviy jamiyat o‘rtasidagi bog‘liqlik, qadriyatlar va g‘oyalarni tahlil qilish.

Zamonaviy navoiyshunoslikning asosiy maqsadi – Navoiy ijodini bugungi talaba, olim va keng jamoatchilik uchun yanada tushunarli va amaliy qilish. Shu bilan birga, Navoiy ijodini yangi pedagogik va ilmiy jarayonlarda qo‘llash imkoniyatlarini yaratadi.

Navoiyshunoslik — Alisher Navoiy merosini adabiyot, til, falsafa, tarix, madaniyatshunoslik va matnshunoslik asosida ilmiy tadqiq etadigan mustaqil fan yo‘nalishidir. Bu sohaning shakllanishi bir necha asrlar davomida olib borilgan izlanishlar, sharhlar, qo‘lyozmalar bilan ishlash va ilmiy talqinlar jarayoni bilan bog‘liq. Navoiyshunoslik tarixi davomida yuzlab olimlar uning asarlarini nafaqat o‘rgangan, balki yangi ilmiy maktablarni yaratgan va bugungi zamonaviy tadqiqotlarga asos bo‘lgan ilmiy an‘analarning shakllanishiga hissa qo‘shgan.

Navoiyshunoslik ilmiy an‘anasining shakllanishi. Dastlabki sharhlar maktabi. Navoiy hayotligidayoq uning asarlari sharh etila boshlagan. XV–XVI asrlarda Xondamir, Davlatshoh Samarqandiy, Zayniddin Vosifi, Hofiz Tanish Buxoriy kabi

tarixchi va adiblar Navoiy haqida ilk manbaviy ma'lumotlarni yaratgan. Bu davr sharhlarida:

Sufi-jamoviy talqinlar an'analari. XVI–XVIII asrda Navoiy asarlari tasavvuf doiralarda keng o'qilgan va talqin qilingan. Navoiy asarlarining tasavvufiy mazmuni Qojariylar, Hindiston va Eron ziyoratgohlarida o'qitilgan. Bu davrda:

“Lison ut-Tayr” orqali tariqatning ma'naviy-ma'rifiy g'oyalari,

“Mahbub ul-Qulub” orqali axloqiy qarashlar, “Xamsa” orqali komil inson konsepsiyasi. XIX asr qo'lyozma muharrirlari an'anasining roli. Bu davrda qo'lyozmalarni yig'ish, nusxa ko'paytirish va ularni mukammal holatga keltirish kuchaygan. Muhammad Rizo Ogahiy, Bayoniy, Munis Xorazmiy kabi ijodkor va tarixchilar qo'lyozmalarni tartibga solib, Navoiy merosini saqlashda ulkan rol o'ynagan.

Navoiyshunoslikning tarixiy rivojlanishi XX asr boshidagi jadid navoiyshunosligi Jadid ma'rifatchilari – Behbudiy, Fitrat, Munavvarqori, Cho'lpon va Avloniy Navoiy merosini yangi ma'rifiy talqinlarda o'rgangan. Ular:

Navoiy asarlarini milliy uyg'onish g'oyalari bilan bog'lagan,

Navoiy tilini o'zbek adabiy tili taraqqiyotining tayanch manbai sifatida e'tirof etgan,

Navoiy g'oyalarining ijtimoiy-siyosiy mohiyatiga e'tibor qaratgan.

Fitratning “Navoiy” asari navoiyshunoslikning yangi bosqichini boshlab bergan.

Sovet davri ilmiy maktablari. Bu davrda ilmiy navoiyshunoslik keng qamrovda rivojlandi. O'zbekiston, Tojikiston, Qozog'iston, Tatariston va Moskvadagi sharqshunoslik maktablari Navoiy ijodi bo'yicha yirik tadqiqotlar qilgan.

1991 yildan boshlab Navoiy asarlari milliy qadriyatlar, ma'naviy tiklanish va tarixiy o'zlikni anglash kontekstida qayta o'rganila boshlandi. Tadqiqotlar:

Zamonaviy Navoiyshunoslik: Yangi talqinlar va ilmiy yondashuvlar Kompyuter lingvistikasi va raqamli gumanitar fanlar Bugungi navoiyshunoslikda quyidagi yangi metodlar qo'llanilmoqda: Navoiy asarlarining elektron korpuslari yaratilishi.

XULOSA

Xulosa qilganda, navoiyshunoslik ko‘p asrlik ilmiy an‘ana, boy tarixiy tajriba va zamonaviy ilmiy yondashuvlar uyg‘unlashgan mustaqil fan sohasi sifatida shakllangan. Uning rivojlanish bosqichlari Navoiy hayotligidan boshlangan dastlabki sharhlar va tasavvufiy talqinlardan tortib, jadidchilik davri ma‘rifiy qarashlari, sovet davrining ilmiy-tanqidiy maktablari hamda mustaqillik yillari ma‘naviy tiklanish davrigacha bo‘lgan uzoq tarixiy jarayonni o‘z ichiga oladi.

Ilmiy an‘ana sifatida navoiyshunoslik Navoiy asarlarining qo‘lyozma merosini tartibga solish, matnlarni tanqidiy nashr qilish, poetik tizimini aniqlash, til va uslubini ilmiy tahlil qilish kabi yo‘nalishlarda boy tajribaga ega bo‘ldi. Har bir avlod olimlarining izlanishlari Navoiy merosini yanada chuqurroq anglash, uni adabiy, falsafiy, tarixiy va madaniy kontekstda o‘rganishga xizmat qildi.

Zamonaviy navoiyshunoslik esa yangi ilmiy metodologiyalar, raqamli gumanitar fanlar, kompyuter lingvistikasi, global komparativ tadqiqotlar va interdisipliner yondashuvlar asosida yanada keng qamrovga ega bo‘lib bormoqda. Navoiy ijodi bugun faqat adabiyotshunoslik chegarasida emas, balki ma‘naviyat, ta‘lim, falsafa, ijtimoiy g‘oyalar, madaniyatshunoslik, hatto ekologik va sivilizatsiyaviy tahlillar doirasida ham o‘rganilmoqda.

Bugungi kunda navoiyshunos olimlar tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar Alisher Navoiy merosining nafaqat milliy, balki jahon adabiy-madaniy maydonidagi o‘rni va ahamiyatini yoritadi.

Navoiy g‘oyalarining universalligi, insonparvarlik tamoyillari, ma‘naviy barkamollikka chaqiruvchi konsepsiyalari hozirgi zamon uchun ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ana shu jarayon Navoiy merosining doimiy ravishda qayta talqin qilinishi, yangicha tadqiq etilishi va avlodlar ongiga yetkazilishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov A., Rasulov R. Alisher Navoiy: Hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Mallayev N. Navoiy va uning davri. – Toshkent: O‘qituvchi, 1970.
3. Sulton I. Navoiy poetikasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1983.
4. G‘anieva S. Navoiyshunoslik tarixidan. – Toshkent: Fan, 1991.
5. Bertels Ye.E. Navoi: Ego jizn i tvorchestvo. – Moskva: Vostochnaya literatura, 1965.
6. Fitrat A. Navoiy. – Istanbul, 1928 (Toshkent nashri: 1991).
7. Karimov H. Navoiy merosi va zamonaviy talqinlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
8. Hasanov M. Alisher Navoiy asarlarining matnshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2002.
9. Kattabekov S. Navoiy lisoni: Til va uslub tadqiqi. – Toshkent: Universitet, 2014.
10. Bartold V.V. Turk xalqlari tarixi va Navoiy davri. – Moskva: Nauka, 1968.
11. Nosirov O. Alisher Navoiy falsafasi va tasavvufiy qarashlari. – Buxoro: BuxDU, 2012.
12. Zohidov P. Navoiy va Sharq mumtoz adabiyoti an‘analari. – Toshkent: Fan, 1985.
13. Erkinov A. Central Asian Manuscript Tradition and Navoiy Studies. – Leiden: Brill, 2004.
14. Navoiy, Alisher. Xamsa. Tanqidiy matn. – Toshkent: Fan, 1987.
15. Jalolov A. Navoiy merosining jahon adabiyoti bilan qiyosiy tahlili. – Samarqand: SamDU, 2016.